

DIŞ POLİTİKADA DEĞİŞEN PARADİGMA: TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ¹

Şaban ÖZTÜRK²

Öz

Türkiye'nin dış politikası incelendiğinde, dönemlere göre değişiklikler arz ettiği söylenebilir. NATO'nun bir üyesi olan Türkiye'nin, Özal Dönemi ile başlayan aktif dış politikasının, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarı ile birlikte yeni bir sürece girdiği görülmektedir. Bu dış politika yaklaşımının sadece Avrupa ve Soğuk Savaş sonrası Orta Asya da değil aynı zamanda Orta Doğu'da da izlerini görmek mümkündür. İki binli yıllardan itibaren Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişiminde Türkiye'nin bölgeye dönük politikalarının yanı sıra Mısır'daki gelişmelerin de önemli etkisi olmuştur. Aslında bu ilişkilerin Hüsnü Mübarek Dönemi'nde gelişmeye başladığı gözlenmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler, Devrim sonrasında yapılan seçim sonuçlarına göre İhvan-ı Müslimin/Müslüman Kardeşler Teşkilatına yakın Özgürlük ve Adalet Partisi'nin iktidara gelmesiyle de ivme kazanmıştır. Ancak Mısır'ın demokratik yoldan seçilmiş hükümetine yapılan askeri darbe ve Türkiye'nin buna sert tepkisi iki ülke ilişkilerini durma noktasına getirmiştir. Son günlerde Doğu Akdeniz'de meydana gelen sıcak gelişmeler ise yaklaşık sekiz yıl aradan sonra Türkiye-Mısır ilişkilerinin yeniden geliştirilmesini her iki ülke açısından tercihten ziyade zorunluluk olduğu kanaatini pekiştirmiştir. Bununla birlikte iki ülke ilişkilerinin gelişim seyrinde Türkiye ve Mısır taraflarının atacağı adımların yanı sıra her zaman olduğu gibi bölgesel ve küresel güçlerin de etkin olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dış politika, Ortadoğu, Mısır, Müslüman Kardeşler.

CHANGING PARADIGM IN FOREIGN POLICY: TURKEY-EGYPT RELATIONS

Abstract

When the foreign policy of Turkey is examined, it can be said that there are changes according to the periods. It is seen that Turkey's active foreign policy, which started with the Özal Era, has entered a new era with the rule of the Justice and Development Party (AK Party), which is a member of NATO. It is possible to see the traces of this foreign policy approach not only in Europe and post-Cold War Central Asia, but also in the Middle East. Since the 2000s, the developments in Egypt as well as Turkey's policies towards the region have had an important effect on the development of Turkey-Egypt relations. In fact, it has been observed that these relations started to develop during the Hosni Mubarak Period. Relations between the two countries gained momentum with the coming to power of the Freedom and Justice Party, which is close to the Brotherhood of Muslim Brotherhood, according to the results of the elections held after the Revolution. However, the military coup against Egypt's democratically elected government and Turkey's harsh reaction to it brought the relations between the two countries to a halt. The recent hot developments in the Eastern Mediterranean have reinforced

¹ Bu çalışma 21-23 Mayıs 2021 tarihinde Anadolu 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş olup, özet olarak yayımlanmıştır.

² Öğr. Gör. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, sozturk78@yyu.edu.tr, [ORCID:0000-0002-2095-195X](https://orcid.org/0000-0002-2095-195X)

the opinion that the re-development of Turkey-Egypt relations after about eight years is a necessity rather than a choice for both countries. However, it should be taken into account that in the course of development of the relations between the two countries, in addition to the steps to be taken by the Turkish and Egyptian sides, regional and global powers are also effective.

Keywords: Foreign policy, Middle East, Egypt, Muslim Brotherhood Organization.

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerin, ülkelerin birbirleriyle siyasi, hukuki ve iktisadi ilişkilerinin tamamını kapsadığı söylenebilir. Uluslararası ilişkiler çoğu zaman dış politika, uluslararası politika ve bunların nasıl yürütüleceğine dair kuralların hâkim olduğu diplomasi kavramlarıyla birlikte açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda uluslararası alandaki davranış ve stratejilerinden oluşan dış politikasının, farklı bakış açılarıyla ele alınması dış politikaya yaklaşım tarzı ile ilişkilendirilmektedir. Bu alandaki çalışmalara bakıldığında, dış politikayı etkileyen en önemli unsur olarak iç siyaseti, kurumları, liderleri ve hükümetleri kabul eden yaklaşıma karşın dünyadaki önemli gelişmeleri, savaşları ve uluslararası sistemdeki değişimleri dış politikanın başat unsuru olarak gören yaklaşımların olduğu görülecektir.

İki binli yıllarda Türkiye'nin, İslam ülkelerinin işbirliğini savunarak İslam Konferansı Örgütü'nü daha aktif hale getirmek istemesi, Filistin meselesini sahiplenmesi, abluka altında bulunan Gazze için ciddi yardımlarda bulunması bölge kamuoyu tarafından takdirle karşılanmıştır. Böylece Özal Dönemi'nde temelleri atılan ve AK Parti iktidarı ile devam eden bakış açısıyla Türkiye'nin, Orta Doğu'ya dönük politikalarında ezber bozduğu, bölgede öncü bir rol oynadığı ve bu durumun bölge ülkelerindeki değişimleri olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Ancak Türkiye'ye dönük bu bakış açısının Arap Baharı ile birlikte tersine döndüğü ve Türkiye'nin Suriye meselesi başta olmak üzere bölgedeki politikalarını yeniden ele almak zorunda kaldığı da görülmüştür.

Ülkelerin dış politikaları genel olarak ya iç siyaset, ülkedeki kurumlar, liderler ve hükümetlerin yaklaşımları üzerinden ya da dünyadaki önemli gelişmeler, uluslararası sistemdeki değişimler ve bölgede meydana gelen savaşlar üzerinden değerlendirilmektedir. Türkiye'nin dış politikası üzerinde yapılan çalışmalarda her iki yöndeki değerlendirmelerin varlığı dikkat çekmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olmakla birlikte Cumhuriyetle birlikte yepyeni bir anlayış ve vizyon ile laik Batılı toplum/devlet modelini esas alan Türkiye'de, her dönemde farklı yoruma tabi tutulsa bile genellikle Atatürkçü dış politikanın uygulandığı ve uluslararası konjonktüre göre kısmen esnetilebildiği kabul edilmektedir (Ersoy, 2018: 21).

Türkiye-Mısır ilişkileri ele alınırken haklı olarak vurgulanan en önemli unsur tarihi bağlardır. Bu tarihi bağların bazı araştırmacılara tarafından dokuzuncu yüzyıla kadar götürüldüğü (Baş, 2015: 33) görülmektedir. Ancak Mısır'ın tarihinde Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti ile Memluklar arasında yapılan Ridaniye Savaşı (1517), uzun yıllar Osmanlı egemenliğinin hüküm

süreceği bir dönüm noktası olmuştur. Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması ve nihayetinde çökmesiyle zengin petrol yataklarının bulunduğu Ortadoğu ve diğer İslam coğrafyası fiili olarak işgal edildi (Aktaş, 2012: 17). Osmanlı'nın önemli vilayetlerinden olan Mısır'ın işgali ise 1882'de İngilizler tarafından gerçekleştirildi. Mısır, görünürde 1922'de bağımsızlığını kazandıysa da buradaki İngiliz varlığı ve kontrolü 1952 yılına kadar devam etmiştir (Çağlayan, 2010: 23). Owen ve Pamuk tarafından da belirtildiği üzere Mısır'daki İngiliz hâkimiyetinin sadece siyasi alanda değil aynı zamanda ekonomik alanda da devam ettiği görülmüştür. Buna göre iktisat politikası büyük baskı altında olan Mısır, gümrük tarifeleri ile ilgili özerkliğini 1930 yılında, ülkedeki yabancılara vergi yükümlülüğü uygulama yetkisini de ancak 1937 yılında elde edebilmiştir. Bu çerçevede 1936 yılında imzalanan İngiliz-Mısır Antlaşması ise işgali fiilen sona erdirmemiş, İkinci dünya Savaşı'nda da İngilizlerin ülkedeki hâkimiyeti, müttefik ülkeleri desteklemek için alınan iktisadi önlemlerle devam ettirilmiştir. Ayrıca Owen ve Pamuk, Mısır'da 1945-1990 yılları arasında üç farklı siyasi rejimin uygulandığını belirtmişlerdir. Bunlar; 1945-52 arasında Kral Faruk tarafından uygulanan krallık rejimi, Kral Faruk sonrası 1970'e kadar süren Cemal Abdülnasır'ın etkin olduğu devrim rejimi; takip eden dönemde 1970-81 yılları arasında Enver Sedat ve 1981 sonrasında ise Hüsnü Mübarek yönetimidir³ (Owen ve Pamuk, 2015: 53-54, 171).

Öte yandan Osmanlı'nın son dönemlerinde diğer akımlarla (Osmanlıcılık, Batıcılık Turancılık, Türkçülük, v.d.) birlikte İslamcılık akımının da etkin olduğu görülmektedir. Bu akım Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde bulunan diğer bölgelerde olduğu gibi Mısır'da da etkin olmuştur. Ülkedeki yabancı varlığına ve sömürgeciliğe karşı başlayan akımlardan birisi olarak İslamcılık (Nafi, 2012) düşüncesine göre Müslümanların kurtuluşunun ve İslam topraklarının sömürgeci kurtarılmasının yollarından birisinin de hilafetin etkisinin artırılmasıdır (Sağlam: 2012). Bir başka açıklamada İslamcılık hareketinin, “modern Avrupa medeniyetinin İslâm dünyası aleyhinde oluşturduğu tehditlere etkili bir karşı koymanın ancak modernleşmenin gereklerine uygun bir zihniyet dünyası inşa etmekle ve dinin kılavuzluğunda gerçekleşecek bir modernleşme ile mümkün olacağı” fikrine dayandığı belirtilmektedir⁴. Ayrıca Müslümanların birlik olması, bozulan dini anlayışın Kur'an ve Sünnet ekseninde yeniden asli hüviyetine kavuşturulması olarak da tanımlanan İslamcılık, günümüze kadar etkisini sürdüren en önemli akımlardan biri olmuştur. İslamcılık fikri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra milliyetçilik ve ulus-devlet anlayışının etkisiyle kısmen zayıflasa da Ortadoğu'da ve diğer İslam ülkelerinde bir şekilde adından söz ettiren akımların başında gelmektedir. İslamcı hareketlerden biri olarak kabul edilen İhvan-ı Müslimin Hareketi (ki bundan böyle bu çalışmada Müslüman Kardeşler olarak anılacaktır), 1928 yılında, bir öğretmen olan Hasan el-Benna tarafından Mısır'da kurulmuştur. Kısa sürede bölgede yayılan hareketin, İngiliz sömürgeciliğine ve İsrail'in kurulmasına açıktan karşı

³ Hüsnü Mübarek dönemi Arap Baharı'nın etkisiyle Mısır'da yaşanan 2011 Tahrir Devrimi'ne kadar (otuz yıl) devam etmiştir.

⁴ İslam Ansiklopedisi, İslamcılık maddesi 3/5. İ.Kutluer, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV).

çıkarak Arap ve İslam toplumunu sömürüye karşı bilinçlendirmeye çalıştığı belirtilmektedir (el-Benna, 2007; 2016). Bu nedenle kuruluşundan günümüze kadar bölgede etkisini sürdüren bu teşkilatın uzun yıllar Mısır'da bilhassa dış baskıların etkisiyle siyasi hayattan uzak tutulduğu gözlenmiştir. Ancak İhvan Hareketi, uzun bir sessizlik döneminden sonra 2000'li yıllarda tekrar toparlanmaya başlamış, Arap Baharı sürecinde aktif rol oynayarak adından tekrar söz ettirmiştir. Uzun yıllar Mısır'da yönetimi elinde bulunduran Hüsnü Mübarek yönetimine karşı halk tarafından gerçekleştirilen 2011 Tahrir Devrimi ile birlikte Mısır siyasetinde yeniden belirleyici unsur olan Müslüman Kardeşler, yapılan ilk demokratik seçimlerde büyük başarı elde etmiştir. Ayrıca hareketin desteklediği Muhammed Mursi de Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan yirminci yüzyılın sonlarına kadar çok fazla geliş(tirile)meyen Türkiye-Orta Doğu ve bilhassa Türkiye-Mısır ilişkilerinin bu dönemde oldukça ilerlediği görülmektedir. Aslında bu ilişkilerin 2007 yılında başladığı ancak Muhammed Mursi döneminde büyük bir ivme kazandığı böylece hem siyasi hem de ekonomik açıdan en üst düzeye çıkarıldığı ve yapılan ticari anlaşmalarla bölgedeki dikkatleri üzerine çektiği gözlenmiştir. Ancak Türkiye-Mısır ilişkilerinin bu olumlu seyri 2013 yılının ilk yarısına kadar devam edebilmiştir. Çünkü Mısır Savunma Bakanı ve eski Genelkurmay Başkanı Abdulfettah es-Sisi'nin 3 Temmuz 2013'te Batı destekli bir darbeye Mursi yönetimini devirmesi üzerine Türkiye-Mısır ilişkileri kesintiye uğramış, devam eden süreçte de bitme noktasına gelmiştir. Mısır'da meydana gelen bu darbe sürecinde binlerce gösterici bizzat Mısır güvenlik güçleri tarafından Rabia Meydanı'nda kurşuna dizilmiştir. İhvan- 1 Müslimin (Müslüman Kardeşler) Teşkilatı yasa dışı ilan edilmiş ve yöneticilerinin tamamına yakını tutuklanmıştır⁵. Darbeyi demokrasi ve insan hakları bağlamında ele alan Türkiye ise, darbeye en üst düzeyde tepki vererek darbecileri ve destekçilerini kınamıştır. Türkiye'nin Mısır ile ilişkilerini olumsuz etkileyen bu süreç etkisini günümüze kadar sürdürmüştür.

Bu çalışmada Türkiye-Mısır ilişkilerinin özellikle 2000 sonrası gelişimi ele alınmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de AK Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte dış politika anlayışındaki yeni gelişmelerle birlikte özeldir Türkiye'nin Ortadoğu politikasına değinilmiştir. Çalışmada son dönem Türkiye-Mısır ilişkilerinde önemli etkisi olduğu düşünülen İslamcılık ve bu bağlamda Mısır'daki Müslüman Kardeşler Teşkilatı ile ilgili bilgilere de kısaca yer verilmiştir⁶.

⁵ Mısır Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan resmi açıklamada ilk günlerde önce 235, daha sonra ise 578 kişinin öldüğü belirtilirken, İhvan kaynakları ölü sayısının ilk günlerde 2.200 daha sonra 2.600 olduğunu belirtmiştir. Devam eden süreçte ise olaylarda hayatını kaybedenlerin sayısının 3.500'ü aştığı belirtilmiştir <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misirdaki-katliamin-bilancosu-3-bin-533-olu/225113>; https://tr.wikipedia.org/wiki/2013_M%C4%B1s%C4%B1r_katliam%C4%B1; <https://twitter.com/mazlumder/status/1162354266205544449>).

⁶ Ayrıca Mısır'da siyasetin belirleyici unsurları olarak, özellikle 1952 Hür Subaylar Devriminden beri ülke yönetiminde söz sahibi olan ordu, Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nı pasiflikle suçlayan diğer İslamcı/selefi gruplar ve İslamcı kesim ile rekabet halinde olan laik kesimlerin varlığı (Ülger, 2016: 137) bilinmektedir.

TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE AK PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türkiye’nin, Cumhuriyet dönemiyle birlikte Batı ile iyi ilişkiler içinde olmak için çaba sarf ettiği ve genellikle Batı yanlısı politikalar izlediği bilinmektedir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünyada Türkiye, başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile uyumlu dış politika izlemeye çalışmıştır. Cumhuriyet döneminde Türkiye, bir taraftan NATO, AET, AB ve Gümrük Birliği gibi uluslararası anlaşmalarla safını belli ederken diğer taraftan Doğu Bloku ülkeleri ve komşuları ile de ciddi sorunlar yaşamamaya çalışmış bu ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmek için çaba harcamıştır. Bununla birlikte Osmanlı’dan sonra Türkiye’nin, Ortadoğu’dan büyük ölçüde uzaklaştığı kabul edilmektedir. Bunun sebeplerinin ise komşuları ile sınır sorunları (Irak ve Suriye), bölgede devam eden işgal ve manda (Suriye’de Fransa, Mısır ve Irak’ta İngiliz) yönetimleri ile Soğuk Savaş dönemindeki stratejik konumlanma olduğu belirtilmektedir (Sinkaya, 2011). Bu sebeplerin dışında Sovyet tehdidi nedeniyle Türkiye’nin de içinde yer aldığı ve ABD’nin başını çektiği Batı Bloğu tarafından desteklenen İsrail’in, 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde kurulması ve yayılmasıyla oluşan Arap-İsrail gerginliği bölgede ilişkileri önemli ölçüde etkilemiştir⁷. Bu süreçte Orta Doğu ülkelerinin iki kutuplu dünya sisteminde İsrail’i destekleyen Batılı ülkelere karşı Sovyetler Birliği ile ittifak kurması genelde Türkiye-Orta Doğu özelde ise Türkiye-Mısır ilişkilerine olumsuz şekilde yansımıştır. Ayrıca Türkiye’nin İsrail’i ilk tanıyan ülkeler içinde yer alması da bölge ülkeleri tarafından sürekli gündemde tutulmuştur. Buna ilaveten Sander (2000: 228-229), Türk-Arap ilişkilerinde Türkiye’nin dış politik uygulamalarında 1948’e kadar olumlu bir seyir izlendiğini, bu tarihte İsrail’in kurulmasıyla ilişkilerin bozulduğunu belirterek Türkiye’nin bu dış politikasının temelinde Sovyet tehdidi ile birlikte çok partili parlamenter sisteme geçişi ve Orta Doğu’daki istikrarsızlıktan kaynaklanan savunma endişesinin yattığını vurgulamıştır. Sander ayrıca altmışlı yılların ortalarından başlayarak Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin normalleşmeye doğru eğim kazandığını, bunda Türkiye açısından Kıbrıs bunalımı ve Johnson Mektubu gibi dış nedenler ile ülke içindeki dış politika anlayışında yaşanan değişim ve ekonomi gibi iç nedenlerin etkili olduğunu belirtmiştir (Sander, 2000: 233-234). Bu süreçte Türkiye’nin 1967 Savaşı’nda İsrail’e yardım edilmesi amacıyla üslerini ABD’ye kullanılmayacağını bildirmesi, dış işleri bakanları tarafından temsil edilen ve 1969’da düzenlenmeye başlanan İslam Konferanslarına katılması bölge ülkeleri ile ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Dünyada önemli değişimlerin yaşandığı kabul edilen 1980 sonrasında Türkiye’nin de dış politikasında önemli değişiklikler yaşanmış ve Özal ile birlikte özellikle Orta Asya ve Ortadoğu’ya dönük aktif dış politika yürütülmeye çalışılmıştır. Özal’ın Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak Türkiye’nin Orta Doğu ile ilişkilerinde etkin ve enternasyonalist dış politika yaklaşımı çerçevesinde

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Tayyar Arı.

hem muhafazakâr Körfez ülkelerinin hem de Arap sermayesinin Türkiye'ye çekilmesinde önemli payı olduğu belirtilmiştir (Kirişçi, 2002: 53-54). Böylece bir yandan dağılan Sovyetler Birliği'nden sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirilmiş diğer yandan Körfez savaşı ile birlikte Ortadoğu'da daha aktif rol almaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin, diğer bölgesel güçlerden farklı olarak, bölge dışı ülkelerle (ABD, İsrail) de işbirliğine dönük politikalar izlediği ifade edilmiştir (Kasım, 2004: 817).

Özal'dan sonra bir süreliğine de olsa Ortadoğu'ya yönelik bu aktif politikalar değişerek tekrar geleneksel dış politikaların sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak kısa süren bu durum AK Parti döneminde tekrar değişmeye başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin, bölgesel konumunu da dikkate alarak, geleneksel yaklaşımları terk edip dış politikada yeni bir döneme girdiği şeklinde yorumlanmıştır (Tekin, 2013: 501). Kabul edilen diğer bir husus ise Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin konumunda önemli değişikliklerin meydana gelmesidir. Böyle bir sonucun oluşması, Türkiye'nin dış politikasına etki eden siyasi duruşundan çok uluslararası sistemin bölgedeki politikalarında meydana gelen değişimle ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla dünyada oluşturulmak istenen yeni sistemde veya yaygın olarak kullanılan tabirle Yeni Dünya Düzeni'nde uluslararası güç odaklarının, Türkiye'nin yanı başında yer alan Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgelerine yönelik politikalarında Türkiye'yi de hesaba katmaları gerekmiştir (Uslu, 2006: 9-10).

Belirtildiği üzere Türkiye'nin sadece Orta Doğu ya da İslam ülkeleri ile değil başta komşuları olmak üzere daha önce ilişkilerini geliştiremediği birçok ülke ile yeni bir dönem başlatmak istediği Özal Dönemi'nde açıkça görülmüştü. Bu durum 2000'li yıllarda daha belirgin hale gelmiştir. Türkiye, AK Parti döneminde öncelikle komşuları ile sorunlarını çözmeye çalışarak ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu politikaların izlenmesinde mevcut iktidar tarafından benimsenen “komşularla sıfır sorun” politikasının önemi vurgulanmıştır. Böylece 2002 yılından itibaren daha aktif dış politika izleyen Türkiye'nin, AK Parti iktidarının ilk yıllarında Batı ile iyi ilişkiler geliştirdiği, sonraki dönemlerde ise Ortadoğu'ya yönelik arabulucu/kolaylaştırıcı rolüyle etkinliğini artırdığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgedeki aktif dış politikasının ve İsrail karşıtı söylemlerinin özellikle Batı'yı rahatsız etmesi (İnat,2014: 3) dikkatleri çekmiştir. Oysa AK Parti döneminde Türkiye'nin, Ortadoğu bölgesine ilişkin dış politikasının Batılı devletler ile ilişkilerine alternatif değil güçlendirici unsur olarak baktığı söylenebilir. Çünkü gelişen ilişkilerin zamanla bölgesel ekonomik ve siyasi bütünleşmeye evrileceği öngörülmekteydi. Bu sayede bölgesel barışa ve bölge ülkelerindeki demokratik reformların yaşanmasına katkı sağlayabileceği (Efegil, 2016: 48) belirtilmiştir. Böylece Orta Doğu'da etkisini artıran bir Türkiye'nin, Batı ülkeleri nezdinde de stratejik öneminin ve itibarının artması bekleniyordu. Ancak Batı dünyasından beklenen olumlu tepkinin gelmediği de bir gerçektir.

Bu dönemde Türkiye'de olumlu anlamda değişen sosyal ve siyasal hayatın Orta doğu ülkeleri tarafından yakından takip edildiği bilinmektedir. AK Parti iktidarı ile birlikte petrol bakımından herhangi bir zenginliğe dayanmayan Türkiye, ekonomik olarak büyük hamleler gerçekleştirmiştir.

Milli gelirini artırarak kısa sürede ülkedeki refah düzeyini yükseltmiş, sağlık ve ulaşım gibi alanlarda önemli başarılar elde etmiştir. 2000’li yılların krizlerinden sonra Türkiye’deki ekonomik büyüme dikkatleri çekmiştir (Akgün, Perçinoğlu ve Gündoğar, 2010). Bununla beraber ülkede giderek artan demokratikleşme, AB ile uyum yasalarının çıkarılması ile oluşan iyimser hava hem bölgenin hem de İhvan hareketinin Türkiye’ye bakışını olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca Türkiye’nin gelişen olaylarda doğrudan etkisi olmamakla birlikte “Arap Baharı” sürecinde halkın yanında olduğunu vurgulaması önemsenmiştir. Yapılan gösterilerde özgürlük isteğinde bulunan bölge halklarının, Türkiye’den ve bilhassa “One Minute” olayından etkilendikleri gözlenmiştir (Baharççek, 2011: 27). Ancak kısa süre sonra bölgede Türkiye aleyhine bir atmosferin oluş(turul)ması tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalarda öncelikle Türkiye’nin AB ve Batı ile ilişkilerini geliştirmek yerine Orta Doğu ile ilişkilere daha fazla önem vermesi eleştirilmektedir. İlaveten Türkiye’de mevcut iktidarın yürütmüş olduğu dış politikanın Suriye başta olmak üzere diğer ülkelerin iç işlerine karışma şeklinde algılanması söz konusu olmuştur (Oğuzlu, 2012: 45-46).

Orta Doğu’ya dönük dış politikaya biraz daha yakından bakıldığında Türkiye’nin, 2011 yılına kadar, Ortadoğu’daki ülkelerle bundan önceki hükümetlerin aksine daha sıkı ilişkiler geliştirdiği ancak bu ilişkileri kurarken Batı ile dengeleri gözetmediği belirtilmektedir. Ayrıca Türkiye’nin Mısır ile ikili ilişkilerini geliştirmeye Mübarek döneminde başladığı, bu ilişkilerin 2007 yılında karşılıklı olarak gerçekleştirilen bir dizi üst düzey ziyaretlerle pekiştirildiği ve önemli ticari anlaşmaların imzalandığı görülmektedir (Yalçın, 2009:224). 2011 yılına gelindiğinde ise durum biraz farklılaşmaya başlamıştır. Bu tarihte başlayan ayaklanmaların aynı zamanda Türkiye’nin bölgeye dönük dış politikasında dönüm noktası olduğu (Sheira, 2014: 1) belirtilmiştir. Bölge ülkelerinde meydana gelen olaylarda bölgedeki sosyal ve ticari konumu dolayısıyla kısa süreli ikilem yaşayan Türkiye’nin tercihini özgürlük ve demokrasi isteyen halktan yana kullandığı bilinmektedir. Aynı şekilde Mısır ile ilişkilerde de “Arap Baharı”nın ülkeye sıçraması ile birlikte yöneticilere, halkın taleplerine kulak verilmesini isteyen ilk ülkenin Türkiye olduğu görülmüştür. Bu dış politika ile Türkiye’nin darbe ve diktatörlere karşı halkların yanında yer alarak Ortadoğu’da yakın zamanda elde ettiği itibarını sağlamlaştırmak istediği söylenebilir. Bu politikaların bir sonucu olarak Mısır’a 2011 yılında gayri resmi ziyarette bulunan başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Mısır’da gerek “one minute” gerekse devrim sürecinde açıktan halka vermiş olduğu destekten dolayı coşkuyla karşılandığı⁸ (Tekin, 2013: 502) belirtilmiştir. Buna karşın Arap Baharı’nın yayılmasıyla birlikte Türkiye’nin izlediği ve bölge halkları tarafından kabul gören dış politikasının devam eden süreçte eleştirilmeye başlandığı, bölgedeki prestijinin azaltılmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle Mısır ve İhvan ile iyi ilişkiler kurması, Suriye’de isyancılara çok sert tepki veren Beşar Esed’i açıktan eleştirmesi bazı ülkeleri rahatsız etmiştir. Sonraki süreçte Mısır’da kanlı bir darbe ile iktidara gelen Sisi’nin ve ülkesini harabeye çeviren Esed’in Batılı ülkeler

⁸ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110913_egypt_turkey.shtml

tarafından kınanmayarak sessiz kalınması nedeniyle Türkiye ile Batılı ülkelerin Ortadoğu konusunda ters düşmesine sebep olduğu belirtilmektedir (Efeğil, 2016: 50).

İki Binli Yıllarda Türkiye ve AK Parti İktidarının Mısır Üzerine Etkileri

Uluslararası ilişkilerde 19. yüzyılın ortalarından itibaren hükümetler veya çeşitli gruplar arasında devam eden haberleşme, ticaret, maliye, tarım, sağlık, spor, bilim, felsefe, eğitim, silahsızlanma ve barış gibi konularda söz konusu olan ilişkilerin “uluslararası” kavramının anlamını genişlettiği (Arı, 2001: 20-21) kabul edilmektedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde ya da dış politikada, sadece devletlerin ve ona yön veren hükümetlerin değil aynı zamanda toplumun neredeyse tüm kesimlerinin bu sürece bir şekilde etki ettiği bir dönem yaşanmaktadır. Günümüzde devletlerarasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin toplumları birbirlerine yakınlaştırması söz konusu olduğu gibi toplumlararasıdaki yakınlaşmanın da devletlerin dış politikasına etki edebileceği düşünülmektedir. Türkiye-Mısır ilişkilerinde 2000 sonrası gelişmelere bakıldığında bu yönde bir etkileşimin olabileceği yani iki ülke ilişkilerinde toplumlararası yakınlaşmanın önemi vurgulanmıştır. Belirtildiği gibi iktidarda kim olursa olsun bölgenin iki önemli gücünün ilişkilerinin iki ülkenin halklarını yakından ilgilendirdiği ifade edilmektedir (Çakır, 2020).

AK Parti'nin Milli Görüş geleneğinden geldiği ve daha önceki MNP, MSP, Refah Partisi ve Fazilet Partisi çizgisine yakın İslami – muhafazakâr parti olduğu kabul edilmektedir (Özdağ, 2011: 99). Yukarıda da değinildiği gibi doksanlı yılların sonuna doğru başlayan krizlerden ve 28 Şubat sürecinden sonra kurulan AK Parti'nin Türkiye siyasetinde kısa sürede önemli başarılar elde ettiği görülmektedir. Bu başarıyı tetikleyen unsurların tepkisellik ile birlikte temiz siyaset, dürüst politikacı, çalışkan ve samimi yönetici özlemi, halkı düşünen ve temsil eden lider arayışı gibi beklentiler olduğu belirtilmiştir (Akdoğan,201: 63). Bu beklentilere paralel bir şekilde AK Parti iktidarının özellikle ilk dönemde ekonomik ve sosyal alanda gerçekleştirmiş olduğu başarılar ile bölge ülkelerinde dikkatleri üzerine çektiği görülmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde, Ortadoğu'da etkisini hissettir(e)meyen Türkiye'nin, AK Parti döneminde bölgedeki etkisini artırdığı ve bu durumun bazen eleştirilere bazen de olumlu yaklaşımlara konu olduğu bilinmektedir. Bunda Türkiye'nin dış politikada uyguladığı değişikliklerin yanı sıra zayıflayan Arap milliyetçiliğinin de rol oynadığı kabul edilmektedir. Bu dönemde bölge ülkeleri ile dostluktan öte kardeşlik vurgularının ön plana çıkarıldığı, bölgede ciddi ekonomik yatırımlara hazırlanıldığı ve bu durumun da başta İsrail olmak üzere birçok ülkenin tepkisine de yol açtığı dile getirilmiştir (Sinkaya, 2011). Türkiye'nin 2002'den sonraki dönemde Ortadoğu'da kendisini merkezde konumlandırmış, aktif ve yapıcı ülke olarak bölgede öncü rol alması genel olarak son derece önemli görülmüştür. Buna bağlı olarak İslam ülkeleri ile daha önce çok düşük düzeyde olan ilişkilerini bu yeni dış politikayla önemli ölçüde geliştirdiği gözlenmektedir. Türkiye'nin bu politikaları yürütmesinde kendisinin Batılı ülkeler ve ABD tarafından modern, demokratik ve ılımlı İslam kimliği ile model ülke olarak görülmesinin de önemli rol oynadığı dile getirilmektedir. Ancak Batılı ülkelerin

bu olumlu bakış açısı, Türkiye'nin Ortadoğu'da yürüttüğü bağımsız dış politika, İhvan-ı Müslimin'in desteklediği Muhammed Mursi'nin iktidara gelmesiyle birlikte büyük bir ivme kazanan Mısır ile ilişkiler ve Suriye'deki gelişmelerden dolayı bazı bölge ülkelerini ve güç odaklarını endişeye sevk ettiği kabul edilmektedir (Efegil, 2016: 46).

Öte yandan AK Parti iktidarının Türkiye'de gerçekleştirdiği ekonomik ve demokratik reformlardan dolayı bölgede adından söz ettirdiğini ve dikkatleri üzerine çektiği görülmektedir. Buna bağlı olarak İhvan içindeki önemli bir kesimin de AK Parti İktidara geldikten sonra Türkiye'yi ve AK Parti'yi rol model olarak almak istedikleri belirtilmektedir. Mısır'da ve İhvan Hareketinde bu düşüncenin oluşmasında üç önemli etkenden bahsedilebilir (Bekaroğlu, 2016: 3): Birincisi diğer bölge ülkeleri gibi Mısır'ın ve İhvan-ı Müslimin hareketinin Türkiye'yi Osmanlı'nın devamı olarak görmeleridir. İkinci olarak da İslami gelenekten gelen AK Parti'nin özellikle ilk döneminde ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki başarılarıyla bölgede adından söz ettirmesidir. Üçüncü husus ise AK Parti ile birlikte Türkiye'nin Ortadoğu'ya dönük pasif dış politikadan vazgeçerek "oyun kurucu" rolünü benimsemesidir.

O dönemde Mısır'da ortaya çıkan tartışmalarda Türkiye'deki iktidarın yani kendileri gibi İslamcı gelenekten gelen AK Parti'nin radikal politikalar izlemediği dolayısıyla rejimle çatışmaya girmediği için başarılı olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede Müslüman Kardeşler'in de Mısır'da kendisini dönüştürmesi gerektiği belirtilmiştir. AK Parti de olduğu gibi bu teşkilatında kendi geleneğini sorgulaması gerektiği, Türk tecrübesi olarak adlandırdıkları bu deneyimden faydalanmalarının hem Mısır hem de hareket için faydalı olabileceği dile getirilmiştir (Uysal, 2011:163). Aslına bakılırsa geçmişte demokrasi ve siyaset dışı kaldığı için eleştirilen İhvan hareketinin bu durumu sadece kendi anlayışı ve duruşu ile alakalı değildi. Mısır'daki iç dinamikler ile dışarıdan gelen baskılar bu hareketin önünü tıkamış, siyasete girmesi engellenmiştir. Müslüman Kardeşler Teşkilatı bir şekilde bu baskıları aşarak siyaseten başarı elde etmişse de bu başarı uzun sürmemiş demokrasi dışı müdahaleler ile ötekileştirilmişti. Bu hareketin tarihine bakıldığında bu durumun süreklilik arz ettiği görülür. Dolayısıyla hareketin ne zaman ki halk nezdinde cazibesini artırmışsa o zaman teşkilatları kapatılmış, üyeleri hapsedilmiş veya öldürülmüştür. Hareketin genel mürşit ve kurucusu olan Hasan el- Benna'nın bir suikast sonucu öldürülmesi (1949) dâhil birçok defa Mısır yönetimi tarafından ağır darbelere maruz kalmıştır (Erkilet, 2015: 243). Bu durumda bile hareket yöntemini değiştirmeyen teşkilat, yine de silah ve şiddete başvurmamıştır. Teşkilat içinden şiddete başvurmak isteyenler ve tekfirici gruplarla yollarını ayırmıştır. Bu durumun 2000'li yıllara kadar devam ettiği bilinmektedir.

Bununla birlikte Arap Baharı öncesinde Mısır'ın siyasi çıkmaz yaşadığı belirtilmektedir. Mısır'ı bu çıkmaza sürükleyen nedenlerden bazıları: Irak'ın işgali ile birlikte Mısır-ABD işbirliğinin sorgulanması ve bunun gösterilere yansımaları, yolsuzluk iddialarının çoğalması, bu iddialarda bizzat iktidar milletvekillerinin adlarının anılması, siyasi baskıların artması şeklinde ifade edilmektedir.

Mısır'ın bu yönetimine karşı halkın öfkesinin arttığı, giderek halkın arayış içine girdiği görülmektedir. Bu dönemde önce sivil toplum kuruluşu olarak ortaya çıkan ancak daha sonra muhalefete dönüşen, üyelerinin çoğunluğunun avukatlardan oluştuğu “Kifaye” (artık yeter) hareketi de bir süre sonra yasaklanarak liderleri tutuklanmıştır. Buna karşılık Mısır'da muhalefetin devam ettiği ve giderek sesini yükselttiği görülmektedir (Aktaş, 2012: 63-64).

Bu şartlar altında Mısır'da İhvan-ı Müslimin hareketinin, Mısır siyasetinde yeniden etkin olması Türkiye'de AK Parti iktidarı dönemine denk gelmektedir. Hüsnü Mübarek yönetiminde sıkıntı yaşayan Mısır'da arayış içinde olan halkın Müslüman Kardeşler Teşkilatı'na teveccühü dikkat çekicidir. Bunun sonucunda teşkilatın meslek odaları ve sendika seçimleri başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarındaki etkinliği yeniden artmıştır. Ancak İhvan'ın 2005 yılındaki başarısından yani meclisteki 458 sandalyeden 88'ini elde etmesinden dolayı Mısır'da büyük bir tutuklama ve karalama kampanyası başlatılmıştır.

Bilindiği gibi Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte Mısır'da da tehlike çanları yıllardır iktidarda bulunan Hüsnü Mübarek için de çalmaya başlamıştır. Ülkede hareketlenme başlayınca gözler yine İhvan-ı Müslimin'e çevrilmiştir. İhvan devrimin başlangıcında meydanlarda temkinli davranarak kendisini çok fazla göstermese de bir süre sonra etkisini artırmış ve Mübarek devrilinceye kadar öncül rol oynamıştır. Tahrir Devrimi'nden sonra Mısır halkının bu harekete olan teveccühü İhvan-ı tekrar aktif siyasete atılmaya zorlamıştır. Böylece Özgürlük ve Adalet Partisi adıyla yeni bir parti kurarak seçimlere girmiş ve önemli başarı elde etmiştir. 2011 yılındaki seçimlerde birinci parti olan Özgürlük ve Adalet Partisi'nin desteklediği cumhurbaşkanı adayı Muhammed Mursi 2012 yılında yapılan seçimlerde Mısır'ın Cumhurbaşkanı olmuştur⁹. Ancak bu başarı kısa sürmüş Mursi darbe ile görevinden uzaklaştırılmıştır.

Mursi Dönemi Türkiye - Mısır İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarında sınırlı da olsa İslam ülkelerine dönük politikalar geliştirmeye çalışmış ancak dönemin şartları ve Ortadoğu'nun sömürge altında olması bu ilişkilerin gelişmesine engel olmuştur. Bu dönemde 1937 yılında imzalanan Sadabat Paketi (Türkiye, Irak, İran ve Afganistan) dışında bölge ülkeleriyle ciddi birliktelikler oluşturulamamıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada oluşan çift kutuplu yapılanmada Türkiye'nin Batı bloğunda konumlanmasından dolayı Ortadoğu ülkeleri ile ilişkiler geliştirilememiştir (Davutoğlu, 2011:260).

⁹ Mısır'da 2012 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, ilk turda seçilmek için yeterli çoğunluk elde edilememiş, en çok oy alan iki adayın (Muhammed Mursi % 24,78 ve Ahmet Şefik % 23,66) yarıştığı ikinci turda Muhammed Mursi %51,73 oy alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mısır'ın parlamento seçimlerinde de benzer sonuçlar elde edilmişti. 28 Kasım 2011 ile 11 Ocak 2012 tarihleri arasında yapılan seçim sonuçlarına göre Özgürlük ve Adalet Partisi 498 sandalyeli mecliste 235 sandalye kazanmıştır. Seçimlerde Nur Partisi 121, Yeni Vafd Partisi 38, Mısır Bloğu 34 sandalye elde etmiştir. Geri kalan üyelikler ise diğer partiler/ittifaklar ile bağımsızlar arasında paylaşılmıştır. (Mısır seçimlerinin ayrıntılı analizi için bkz. Yaşar, 2012; Cop, 2015; <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/cumhurbaskanligi-secimleri-sonrasi-misir-yol-ayriminda>).

Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirememesinin bir diğer unsuru da Bağdat Paketi olarak gösterilmektedir. İngiltere'nin etkisiyle 1955'de imzalanan bu anlaşma Mısır ve Suriye gibi ülkelerde Arap milliyetçiliğinin de etkisi ile tepkiyle karşılanmıştır (Dağı, 2002: 165). İki kutuplu dünyada farklı bloklarda yer alan Türkiye ve Mısır 1970'li yıllarda yeniden sıcak ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)'nün kurulmasıyla da Mısır ile ilişkiler daha iyi duruma gelmiştir. Daha sonra Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi, yeniden ilişkilerin zayıflamasına neden olmuştur (Davutoğlu, 2011: 262).

Türk dış politikasında 2005 yılı hem AK Parti iktidarının ilk dönemi hem de Mısır ile yakınlaşmalar başladığı ve karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirildiği dönemdir. Her ne kadar AK Parti iktidarı ile birlikte Türkiye'nin Ortadoğu'da etkisi artmış ve Mısır ile ilişkiler siyasi ve ekonomik olarak gelişmeye başlasa da bu dönemde de ilişkilerde istenen düzeye ulaşılamamıştır. Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin gelişmeye başladığı 2005 yılından sonra Mısır'da da değişim çabaları gözlenmektedir. Yetersiz de olsa anayasa, meclis seçimi ve iktidar partisi kongresi gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında gerçekleştirilen bu değişimler ülkede bir değişim havası estirse de beklenen ilgiyi görmemiştir. Aynı yıl Mısır ile Türkiye arasındaki resmi ilişkilerde yoğunluğun yaşanması dikkat çekicidir (Yalçın, 2009: 225).

Uslu (2010: 149) tarafından da belirtildiği gibi AK Parti döneminde dış politikada önemli bir aktör olarak kabul edilen Ahmet Davutoğlu döneminde Türkiye'nin aktif dış politika uygulamaya çalıştığı görülmektedir. Başbakanlık dış politika danışmanlığı, dış işleri bakanlığı ve başbakan olarak görev yapan Davutoğlu'na göre yeni Orta Doğu stratejisinde Türkiye, coğrafi derinliğini harekete geçirerek, bunu stratejik derinliğe dönüştürebilmek için komşularıyla sıfır problem ilişkisine geçmek durumundadır. Yeni strateji çerçevesinde düşünülen şey, yakın komşularla ilişkilerde ekonomik ve kültürel olarak insan hareketliliğini artırmak ve Türkiye'nin çevresinin ürettiği değer ve ilişkilerin Türkiye'ye doğru akmasını sağlayacak bir politika izlemektir. Bu çerçevede Türkiye'nin bölgesel bir aktör olarak öne çıkması, Arap bir ülke olmadan Ortadoğu'daki sorunlarla ilgilenmesi, Avrupa'dan kopmadan komşularıyla iyi ilişkiler kurabilmesi, krizlerden sonra ekonomik durumunu düzeltmesi ve özgürlükler bağlamında yapmış olduğu açılımlarla Müslüman dünyaya örneklik teşkil edebileceğini göstermiştir. Ayrıca 1 Mart tezkeresinden beri Ortadoğu'da artan Türkiye itibarının Mısır nezdinde de yüksek olduğu ve Mısır için Türkiye'nin rol model olabileceğinin tartışıldığı da belirtilmektedir (Göle,2012). Bu konuda Akgün ve Gündoğar (2014) tarafından hazırlanan TESEV raporunda 2013 yılı öncesine kadar Mısır halkının içinde Türkiye'yi rol model almak isteyenlerin oranının %67, Türkiye'ye sempati duyanların oranı ise %84 olarak belirtilmiştir. Ancak bu oran 2013 yılından sonra oldukça düşmüştür. Bu düşüşte darbe ile iktidara gelen yönetimin Türkiye karşıtı tutumunun önemli rol oynadığı bilinmektedir.

Aslında Mısır'ın devrim sürecinde ve devrimden sonra Mısır halkı ile dayanışma içerisinde olan Türkiye'nin, seçimlerden sonra işbaşına gelen Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi yönetimi ile

ilişkileri en üst düzeye taşıdığı bilinmektedir. Siyasal olarak özellikle Filistin ve Suriye meseleleri başta olmak üzere bölge ile ilgili ortak toplantılar yapılmış ve büyük oranda ortak tavır alınmıştır. Ekonomik anlamda çok önemli anlaşmalar yapılarak Mısır ile dış ticaret hacmi geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye, Mısır üzerinden Afrika'ya ulaşmak üzere yeni dış ticaret hamleleri yapmıştır. Bu dönemde Türkiye ile Mısır'ın devlet düzeyinde ilişkilerinin önemli ölçüde ilerletildiği ayrıca bölgede etkin siyaset yapmaya başladığı ve birçok bölgesel meselede inisiyatif almaya çalışmaları dikkatleri çekmiştir. Ancak bu ilişkiler darbeye birlikte (Türkiye'nin Mısır'da ki seçilmiş hükümete yönelik darbeye ve darbecilere karşı göstermiş olduğu sert tavır nedeniyle) en düşük seviyeye gerilemiştir (Sarıaslan, 2019: 541).

Son Dönem Türkiye-Mısır Yakınlaşması

Ülkeler arasındaki ilişkilerde en fazla önem verilen konu kuşkusuz ekonomidir. Bu nedenle dış politikada dış ticaretin yeri ve önemi yadsınamaz. Bu bakımdan Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerde yaklaşık sekiz yıllık kayıp dönem söz konusudur. İki ülke ilişkilerinin bu olumsuz durumu her iki tarafa da yansımıştır. Sadece Türkiye açısından bile yaklaşık beş milyar dolarlık ticaret hacmine ek olarak iki milyar dolarlık yatırım bölgesinin kaybı ve Mısır limanları üzerinden Körfez bölgesine akan transit ticaretin durması anlamına gelmektedir (Akgün ve Gündoğar, 2014: 1). Buna ilaveten Türkiye'nin bölge üzerindeki etkisinin azalmasına, Filistin (Gazze) sorunu başta olmak üzere diğer meselelerde bölge ülkeleri ile anlaşmazlığa düşmesine ve bölgede aktif dış politik durumunun zayıflamasına sebep olmaktadır. Ancak Türkiye'nin insan hakları ve demokratikleşme bağlamında, Mısır'daki darbeye karşı vermiş olduğu tepki neticesinde gerginleşen ilişkilerde, ABD başta olmak üzere, Avrupa Birliği ve Körfez ülkelerinin Mısır yönetimini açıktan destekleyen tavrının son derece etkili olduğu söylenebilir. Üstelik İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) raporlarının belirttiği üzere darbe sonrasında Mısır'ın ülke içinde adil olmayan yargılamaları, buna bağlı olarak verilen yüksek orandaki ölüm cezaları ile bunların infazları konusunda dünyadaki ilk on ülkeden biri olmuştur. ABD'nin ise ilk defa 2021 yılında insan hakları ihlali konusunda Mısır yönetimini eleştirdiği belirtilmiştir¹⁰.

Öte yandan son yıllarda Orta Doğu coğrafyasında birçok ülke ya kendi politikalarının bir gereği olarak ya da ittifak yaptıkları bölge ve Batılı ülkelerin destekleriyle aktif dış politika yürütmektedirler. Bu dış politikalarda yeni ittifaklar göze çarparken bazı ülkeler arasında da yeni gerilimlerin oluştuğu görülmektedir. Bir yanda kurulduğundan beri İsrail'i bölgedeki istikrarsızlığın kaynağı olarak gören ülkelerin bu ülkeyle yeni anlaşma ve ittifakları¹¹, diğer yanda bilhassa Yemen ve Suriye meseleleri

¹⁰ İnsamer; İnsamer.com (04.03.2019); euronews, tr.euronews.com (12.03.2021), TRT haber, trthaber.com (23.10.2020)

¹¹ Daha önce Mısır ve Ürdün'ün İsrail ile normalleşme adımlarına ilaveten son dönemlerde Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn, Sudan ve Fas'da bu kervana katılmışlardır. <https://www.aa.com.tr>

üzerinden oluşan bloklaşma ve üretilen yeni gerginlikler bölgenin adeta kaynayan kazan olarak algılanmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin Mısır ile yaklaşık sekiz yıl aradan sonra diplomatik ilişkilerini başlatma kararının ardında yine Doğu Akdeniz'deki son durum önemli rol oynamıştır¹². Mısır'ın Doğu Akdeniz'de yapılacak doğal kaynak arama faaliyetleri kapsamında Yunanistan ile yaptığı anlaşma bağlamında Atina'nın aksi yönde ısrarına rağmen Kahire yönetiminin Türkiye'nin kıta sahanlığına saygı çerçevesinde hareket etmesi Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır. Türkiye, Mısır'ın bu yaklaşımını takdir etmiş ve iki ülke yetkilileri arasında yapılan görüşmeler ilişkilerin geliştirilmesi bakımından umut verici olmuştur. Ancak hem Orta Doğu hem de Doğu Akdeniz'deki gelişmeler bakımından son derece önem taşıyan Türkiye-Mısır ilişkilerinin 2013'ten beri oldukça düşük seviyede tutulduğu göz önünde bulundurulduğunda ilişkilerin tamir edilmesi ve eski durumuna gelmesi yoğun bir diplomasiyi gerekli kılmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'nin Arap ve İslam ülkeleri ile ilişkilerinin, yetmişli yıllarda yeni bir döneme girdiği, bu dönemde Kıbrıs başta olmak üzere önemli sorunlar karşısında hissettiği yalnızlığın Orta Doğu'ya dönük politikalarındaki değişimde önemli rol oynadığı görülmektedir. Dış politikadaki bu değişim yetmişlerin sonuna doğru yeni savunma konseptine yansımıştır. Bu konseptte uygun olarak 1980 sonrası dış politikada Özal'ın da etkisiyle Türkiye'nin, komşu ülkeler başta olmak üzere Orta Doğu ve İslam ülkeleri iyi ilişkilerini sürdürmeye çalıştığı söylenebilir. AK Parti iktidarı ile birlikte değişim/dönüşüm yaşayan Türkiye'nin dış politikasının, Ortadoğu'da da etkisini gösterdiği ve bölge ülkelerinin dikkatlerini çektiği kabul edilmektedir. Mübarek döneminde gelişmeye başlayan Türkiye-Mısır ilişkilerinin Mursi döneminde ivme kazandığı görülmektedir. Hiç kuşkusuz bunda Tahrir Devrimi sonrasında yapılan genel seçim sonuçlarına göre Müslüman Kardeşler Teşkilatı'na yakın Özgürlük ve Adalet Partisi'nin iktidara gelmesi de etkili olmuştur. Batılı ülkelerin ise Mısır'da halkın sesini dinleyen bir iktidar ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesinden kendi çıkarlarının zedeleneceği düşüncesi tedirgin oldukları belirtilmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte Ortadoğu'yu iki yüz yılı aşkın bir süredir kendi haline bırakmayan Batının, İran'ı 1979'daki İslam İnkılâbı ile kaybettikten sonra AK Parti yönetimindeki Türkiye'nin de bölgeye dönük bağımsız dış politikalarından ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin zayıflamasından dolayı endişe duyduğu iddiaları ağırlık kazanmıştır. Dolayısıyla İran ve Türkiye'den sonra Mısır'ın da Mursi yönetimiyle birlikte bölgede aktif siyaset gütmemesinin Batılı güçleri rahatsız ettiği dile getirilmiştir. Bu nedenle Batı dünyasının, Mısır'da seçimle iş başına gelen Müslüman Kardeşler Teşkilatı'na yakın olduğu bildirilen Muhammed Mursi yönetiminin darbeye iktidardan uzaklaşmasına ses çıkarmadığı gibi darbeyi destekleyerek bölgede etkin rolünü devam ettirmek istediği şeklinde yorumlanmıştır.

¹² bbcnews/türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye>.

Aynı zamanda Irak'ın işgalinden sonra bölgedeki şiddet yanlısı örgütlerin Batılı güçler tarafından el altından desteklenerek büyütülmesi oluşan kaosun en büyük nedeni olarak kabul edilebilir. İlaveten Türkiye ve İran gibi en azından bağımsız dış politika hedefleyen bölge ülkeleri ile İhvan benzeri halka dayalı ve demokratik yöntemleri kabul eden İslami hareketlerin engellenmesine yönelik atılan adımlar Orta doğu ile ilgili önemli hamleler olarak kabul edilebilir. Bu durum Ortadoğu'da yaşayan halkların sadece kaynaklarının ellerinden alınmadığı aynı zamanda şiddet sarmalına sürüklendiğini de göstermektedir. Aslında Batı dünyasının da Ortadoğu'daki demokratikleşmeye çok fazla istekli olmadığı görülmektedir. Bu konuda bölgede insan hakları bakımından sicili parlak olmayan rejimlerin desteklenmesi, bu rejimlerin de halkın desteklediği, şiddet ve teröre mesafeli İslamcı hareketleri bastırmak için Batıdan yardım ve teşvik alması bölgede istikrar ve barış adına en önemli problem (Dağı, 2002: 215) olarak kabul edilmektedir. Yine bu güne kadar Orta Doğu'da İsrail dışındaki bölge ülkeleri arasında Batılı devletlerden onay alınmadan! geliştirilen ikili ilişkilerin ya da ittifakların uzun ömürlü olmaması dikkatleri çeken önemli bir husus olmuştur.

Yakın zamanda bölgede oluş(turul)an kaos ortamı, ablukaya alınan bölge ülkelerinin dramı ve el birliğiyle sonuçsuz bırakılan halk hareketleri (Arap Baharı) hiç kuşkusuz öncelikle buradan faydalanmayı düşünen Batılı ülkelerin yürüttükleri politikaların sonucu olarak görülebilir. Bölgedeki ekonomik çıkarlarını kaybetmek istemeyen Batılı güçlerin, Ortadoğu'da sürdürdükleri gayriinsani politikaları sorgulamak yerine, seçimle işbaşına gelmiş iktidarlara karşı (Türkiye'de 15 Temmuz FETÖ, Mısır'da es-Sisi gibi) darbecilere destek vermeleri oldukça düşündürücüdür. Yine bu güçlerin, oluşan kaostan faydalanarak uzun yıllar bölgede askeri varlıklarını sürdürmeleri kısa zamanda bölgeye istikrarın gelmeyeceği/getirilmeyeceğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Buna karşılık Ortadoğu'da kaostan çıkışın ancak bölge ülkelerinin kendi iç dinamikleri ile hareket ederek, destek ve dayanışmaları ile mümkün olabileceği söylenebilir. Türkiye ve Mısır gibi bölgede etkin ve liderlik rolünü oynayabilecek iki ülkenin halklar arasındaki yakınlığı da göz önünde bulundurarak uzlaşmacı diplomasiyle bölge barışına katkı sunabilmek için çaba harcamaları son derece önemlidir. Bölgesel ittifakların öneminin giderek arttığı günümüzde iki ülke arasında geliştirilecek siyasi ve ekonomik ilişkilerin uluslararası politik rollerine olduğu kadar bölgesel güvenliğe ve ekonomilerine de katkıları olabilecektir. Ayrıca Türkiye'nin, özgürlük, insan hakları ve demokrasi bakımından da Mısır'ı olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Y.(2010), “Muhafazakâr - Demokrat Siyasal Kimliğin Önemi ve Siyasal İslamcılıktan Farkı” AK Parti, Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri, H. Yavuz (Edt.), İstanbul, Kitap Yayınevi.

Akgün, M. &Gündoğar, S.S. (2014), “Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru” TESEV Dış Politika Raporu, <https://www.tesev.org.tr>, Erişim:20.01.2021.

- Akgün, M. Perçinoğlu, G.& Gündoğar, S.(2010), “Ortadoğu’da Türkiye Algısı”, Dış Politika Analizi Serisi 10, İstanbul, TESEV Yayınları.
- Aktaş, M. (2012), “Arap Baharı ve Ortadoğu’da Demokrasi Sorunu”, Arap Baharı, Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli, Ed. M. Aktaş, (Sh.7-76), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı, (aa.) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fas-israil-le-normallesme-kervanina-katilan-6-arap-ulkеси-oldu/2073725>, Erişim:11.02.2021.
- Arı, T. (2001), Uluslararası İlişkiler ve dış Politika, İstanbul, Alfa yayınları.
- Arı, T. (2005), Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Baharççek, A. (2011), “Arap Dünyasındaki Değişimin Anlamı”, Birey ve Toplum, Cilt 1, Sayı: 1.SH. 19-30, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/40702>, (Erişim Tarihi:10.10.2017)
- Baş, A. (2015), “Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri ve Günümüze Etkileri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 31 (92), ss. 31-76. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/675255>, Erişim: 10.02.2021.
- BBC News/Türkçe, 04.03.2021 Tarihli “Türkiye-Mısır ilişkileri: Doğu Akdeniz’de anlaşma mümkün mü, ilişkiler 8 yıl sonra normalleşebilir mi?” Başlıklı haber, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56278844>, Erişim: 15.03.2021.
- Bekaroğlu, A. Edip, (2016), “Justice and Development Party and Muslim Brotherhood in the “Arab Spring”: A Failed Post-Islamist Interaction to Transform the Middle East”, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı:1, <http://sosyalarastirmalar.org/index.php/isrj/article/view/44>. (Erişim Tarihi:15.11.2017)
- Cop, B. (2015), “Ortadoğu’da Diktatörlük Sonrası Seçim Sistemi Tasarımı: Mısır ve Irak”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 53, ss.87-101. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254039>, Erişim: 10.03.2021.
- Çağlayan, S. (2010), Müslüman Kardeşler’den Yeni Osmanlılar’a İslamcılık, Ankara, İmge Kitabevi.
- Çakır, R. (2020), Medyascope “Türkiye-Mısır: Bitmeyen Kavga” başlıklı haber, <https://medyascope.tv/2020/06/24/turkiye-misir-bitmeyen-kavga/>, Erişim: 03.02.2021.
- Dağı, İ. (2002), Ortadoğu’da İslam ve Siyaset, İstanbul, Boyut Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2011), Stratejik Derinlik, İstanbul, Küre Yayınları.
- Efegil, E. (2016), “AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri”, Akademik Bakış Dergisi, Cilt. 9, Sayı:18, sh.45-58.

- El- Benna, H. (2007), Risaleler, (M. Akbaş ve M. Eren, Çev.), İstanbul, Nida Yayıncılık.
- El- Benna, H. (2016), Hatıralarım (Müslüman Kardeşler), (B. Eryarsoy, Çev.), İstanbul, Beka Yayıncılık.
- Eraslan, C. (1992), II. Abdülhamit ve İslam Birliği, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Erkilet, A. (2013), II. Dünya Savaşı Sonrası Şartlarda “Arı-Duru” Bir İslam Arayışı:ERCÜMEND ÖZKAN İKTİBAS VE İSLAM PARTİSİ DENEYİMİ, Türkiye’de İslamcılık düşüncesi ve Hareketi, Sempozyum Tebliğleri, Kara İ.ve Öz A. (Edt.), İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.
- Erkilet, A.(2015), Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler, İstanbul, Büyüyen ay Yayınları.
- Ersoy, H. (2018), Osmanlı’dan Cumhuriyete Türkiye’nin Dış Politikası, Osmanlı’dan günümüze Türkiye’nin dış Politikası Ed. A.Çaylak& S.A. Avcu içinde, Ankara, Savaş Yayınevi.
- euronews, tr.euronews.com (12.03.2021).
- Göle, N. (2012), “Arap baharı ve Türkiye”, Arap Baharı, Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli, Aktaş M. (Edt.),(sh.99-111), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- İnat, K. (2014), “Türk Dış Politikasının Kapasitesinin Dönüşümü: AK Parti Dönemi” , Türkiye Oratdoğu Çalışmaları Dergisi, C.1, S.1, Sh. 1-24 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/159008>, Erişim: 10.11.2017.
- İnsamer; insamer.com (04.03.2019).
- İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), İslamcılık XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan dinî-siyasî ideoloji, 3/5, İ.Kutluer. <https://islamansiklopedisi.org.tr/islamcılık#3-dusuncede>, Erişim: 12.01.2021.
- Kasım, K. (2004), “Türkiye-İsrail İlişkileri”, 21. Yüzyılda Türk dış Politikası (Ed. İ.Bal) içinde, Nobel Yayın dağıtım, İstanbul.
- Kirişçi, K. (2002), “Türkiye ve Müslüman Ortadoğu”, Türkiye’nin Yeni Dünyası Türk dış Politikasının Değişen Dinamikleri (Der..A. Makovsky&S. Sayarı) içinde, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Nafi, Beşir M. (2012), İslamcılık, (A. Burhaneddin Çev.), İstanbul, Yarı Yayınları.
- Oğuzlu, T. (2012), “Türk Dış Politikasında Ortadoğu’nun Dayanılmaz Ağırlığı”, Ortadoğu Analiz, 4(45), ss. 44-52.
- Owen, R.& Pamuk, Ş. (2015), 20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2011), İkinci Tek Parti Dönemi, Ankara, Kripto yayınları.

- Sağlam, K. (2012), “Kazım Sağlam ile Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler Üzerine”, Umran Dergisi, Haziran, <http://umrandergisi.com.tr/u/umran/pdf/214-1363187277.pdf>, Erişim: 20.02.2017.
- Sander, O. (2000), Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara, İmge Kitabevi.
- Sarıaslan, F. (2019), “Türkiye-Mısır İlişkilerinde Ekonomik Dinamiklerin Etkisi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 53, Temmuz-Aralık 2019, ss.526-559. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/912728>, Erişim: 01.02.2021.
- Sheira, O. (2014), “Turkey-Egypt Relations: Incentives to Normalize” , Global Political Trends Center GPOT Policy Brief, İstanbul Kültür University, https://www.files.ethz.ch/isn/183839/PB40_2014_Sheira.pdf, Erişim: 21.01.2021.
- Sinkaya, B. (2011), “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi” Adam Akademi 2011/1, sh.75-100, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/230532> , (Erişim Tarihi: 09.12.2017).
- Tekin, E. (2013), “ABD, İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan Açısından Türkiye'nin Bölgesel Konumu”, Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler, İki Kutuplu Sistem sonrası Türk Dış Politikası, H Çomak, C. Sancaktar (Edt.) içinde, İstanbul, Beta Yayınları.
- TRT Haber, trthaber.com (23.10.2020).
- Uslu, N. (2006), Türk Dış Politikası Yol Ayrımında Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkânlar ve Yeni Arayışlar, İstanbul, Anka Yayınları.
- Uslu, N. (2010), “Türkiye'nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı”, Bilig 2010 Kış, Sayı: 52, s.s. 147-180, <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873163.pdf>, Erişim: 16.02.2021.
- Uysal A. Devrim Öncesi Mısır'da Türkiye Algısı, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049781>, Erişim: 08/10/2017.
- Ülger, İ.K. (2016), “Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), s.s. 131-151. Ağustos 2016, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/232262>, Erişim: 15.03.2021.
- Yalçın, H. Basri, (2009), Ortadoğu Yıllığı 2007, Ed. K. İnat, M. Ataman, M. Yeşiltaş, İstanbul, Küre Yayınları.
- Yaşar, N.T. (2012), “Mısır'daki Geçiş Sürecinin Aktörler Üzerinden Değerlendirilmesi” Ortadoğu Analiz, C.4, Sayı: 44, https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/6nebahat.pdf, Erişim: 02.04.2021.
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/cumhurbaskanligi-secimleri-sonrasi-misir-yol-ayriminda> (18.07.2012).
- <https://twitter.com/mazlumder/status/1162354266205544449>, 16.08.2019
- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misirdaki-katliamin-bilancosu-3-bin-533-olu/225113> (17.08.2013);
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/2013_M%C4%B1s%C4%B1r_katliam%C4%B1\(10.10.2021\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/2013_M%C4%B1s%C4%B1r_katliam%C4%B1(10.10.2021)).